

Ірина Миколаївна МЕЛЬНИК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет
E-mail: gaveshta@gmail.com

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Мельник І. М. Діагностика соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 23-30.

Анотація

Вступ. У статті зосереджена увага на дослідженні ролі сфери товарного обігу в соціально-економічному розвитку України та наслідків модернізації цього сектору для суспільства та економіки.

Мета. Метою статті є діагностика позитивних та негативних тенденцій у розвитку сфери товарного обігу в процесі її соціально-економічної модернізації.

Метод (методологія). Для досягнення поставленої мети за даними Державної служби статистики було здійснено економічну оцінку таких показників розвитку сфери товарного обігу, як обсяг роздрібного товарообороту в розрахунку на одиницю наявного населення, забезпеченість населення торговою площею, роздрібний товарообіг у розрахунку на один об'єкт роздрібної торгівлі, оборотність товарних запасів, продуктивність праці, чисельність зайнятих та рівень оплати праці. Об'єктом дослідження є процеси розвитку сфери товарного обігу України. Предметом – науково-практичні засади діагностики сфери товарного обігу в умовах її соціально-економічної модернізації.

Результати. Зазначається, що ефективність функціонування та розвитку сфери товарного обігу України все ще не достатня. У соціальному плані потребують покращення такі характеристики, як роздрібний товарообіг на одиницю населення у сільській місцевості, забезпеченість у сільській місцевості магазинами, обсяги і рівень зайнятості, рівень оплати праці та особливо її матеріального і нематеріального стимулювання. Виявлені негативні аспекти і тенденції соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в Україні мають бути врахованими під час планування і реалізації більш якісної, виваженої і ефективною державної політики в цій сфері.

Ключові слова: роздрібна торгівля; оптова торгівля; товарообіг; товарні запаси; забезпеченість населення; зайнятість; оплата праці.

Iryna Mykolayivna MELNYK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Tourism and Hotel-Restaurant Business,
Lviv University of Trade and Economics
E-mail: gaveshta@gmail.com

DIAGNOSTICS OF SOCIAL AND ECONOMIC MODERNIZATION OF COMMODITY CIRCULATION SPHERE IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The article focuses on the study of the role of the commodity circulation sphere in the social and economic development of Ukraine and the consequences of modernization of this sector for society and economy.

Purpose. The article aims to diagnose positive and negative trends in the development of the commodity circulation sphere in the process of its social and economic modernization.

Method (methodology). To achieve the goal, it is carried out the economic assessment of such indicators of the development of the commodity circulation sector as the volume of retail turnover per unit of the existing population; the population's supply of retail space; the retail turnover per one retail trade object; the turnover of goods stocks; labour productivity; number of employees and wages according to the State Statistics Service. The object of the study is the development of the commodity circulation sphere in Ukraine. The subject of the research is the scientific and practical principles of the diagnostics of the commodity circulation sphere in the conditions of its social and economic modernization.

Results. *It is noted that the efficiency of functioning and development of the commodity circulation sphere in Ukraine is still not on the sufficient level. Such characteristics as retail trade turnover per unit of population in rural areas, rural population's supply of shops, volumes and levels of employment, wages, and in particular its material and immaterial stimulation have to be improved within the social plan. The negative aspects and trends of the social and economic modernization of the commodity circulation sphere in Ukraine, which have been revealed, should be taken into account when planning and implementing a more qualitative, well-balanced and effective state policy in this area.*

Keywords: *retail trade; wholesale; trade turnover; commodity stocks; provision of population; employment; salary.*

JEL classification: C13, E20

Вступ

Розвиток і модернізація вітчизняної сфери товарного обігу характеризуються позитивними і негативними аспектами, сприятливими і несприятливими тенденціями. У підсумку важко сформулювати комплексний висновок щодо ступеня модернізації, а це перешкода для вироблення єдиного підходу в межах державного управління і, зокрема, регулювання в руслі досягнення планових успіхів у сфері модернізації цього важливого системотвірного сегменту національного господарства України. Іншими словами, актуалізується завдання якісної діагностики як стану, так і перспектив модернізації сфери товарного обігу, ідентифікації чинників, які найбільшою мірою сприяють і перешкоджають системним структурним зрушенням, реалізації ролі та потенціалу сфери товарного обігу в розвитку національної економіки, її реального сектору та задоволенні потреб споживачів і підвищенні рівня якості життя населення.

Проблемам функціонування та розвитку сфери товарного обігу присвячено дослідження багатьох науковців. Серед них можна виділити наукові праці: А. Мазаракі [1; 2], що висвітлюють соціально-економічний зміст торговельної діяльності, тенденції розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, наслідки низького платоспроможного попиту; В. Апопія [3], де досліджено вплив економічної глобалізації на сферу внутрішньої торгівлі; М. Барни [4], у яких обґрунтовано принципи, методи і способи регулювання процесів трансформації системи внутрішньої торгівлі; В. Лагутіна [5], які пов'язані зі структурно-інституціональною трансформацією внутрішньої торгівлі. Водночас, незважаючи на корисність здобутків цих та інших учених для вирішення проблем розвитку сфери товарного обігу в Україні на сучасному етапі, їх недостатньо для оцінки ефективності соціально-економічної модернізації цього сектору економіки.

Мета статті

Відповідно до обраного напрямку дослідження поставлено мету здійснити комплексну діагностику сфери товарного обігу, зокрема оцінку її ролі в соціально-економічному розвитку та наслідків її модернізації для суспільства та економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сфера товарного обігу реалізує важливі та чи не найбільш засадничі функції в контексті функціонування ринкової системи господарювання. Йдеться про обмін результатів праці на грошові засоби, задоволення потреб споживачів у товарах і послугах, безпосередній вплив на сферу виробництва і споживання суспільних благ, товарів та послуг. Відтак, аналіз стану і тенденцій її функціонування та розвитку дозволяє сформулювати важливі висновки в контексті не лише її соціально-економічного поступу, але й реалізації відповідної ролі в системі національного господарства, забезпеченні становлення визначних інститутів ринкової економіки та підтримки внутрішнього виробництва, побудові раціональних та найбільш ефективних каналів товароруку, пропозиції на оптовому та споживчому ринках продукції (товарів, послуг) широкого асортименту, належної якості та справедливої і обґрунтованої ринкової вартості.

Виходячи з цього засадничого положення, важливо передусім звернути увагу на динаміку забезпеченості вітчизняного населення товарами, а також інфраструктурними характеристиками посередницької сфери, відповідальної за переміщення товарної маси зі сфери виробництва у сектор споживання товарів та послуг. Як можемо констатувати з інформації, поданої у табл. 1, для України характерні високі темпи нарощування обсягів роздрібного товарообігу в розрахунку на одиницю наявного населення. Якщо у 2000 р. показник становив 585 грн, то у 2017 р. – 13,8 тис. грн (у 23,6 раза більше). Звернімо увагу, що згідно з офіційними даними Державної служби статистики України за період 2000-2017 рр. темпи зростання інфляції становили 294,1 %. Відповідно, реальні темпи зростання роздрібного товарообороту в розрахунку на одиницю населення хоча й були дещо нижчими (близько 20,0 разу), але все ж високими. Зазначене більшою мірою обумовлене зростанням доходів населення і, відповідно, розширенням його купівельної спроможності та місткості внутрішнього споживчого ринку.

Таблиця 1. Показники забезпеченості населення товарними та матеріально-технічними ресурсами за територіями в Україні у 2000, 2005, 2010-2017 рр. (складено за [6, с. 7, 82, 93; 7, с. 10, 76; 8])

Показники	Роки														Абсолютні відхилення, ±	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 / 2000	2017 / 2016				
Роздрібний товарообіг на одну особу населення, грн	585	1911	5916	7659	8885	9520	9914	11380	13029	13801	13216	772				
У тому числі																
- у міських поселеннях	766	2596	7878	10180	11849	12694	13146	15071	17318	19240	18474	1922				
- у сільській місцевості	210	468	1623	2119	2344	2479	2779	3106	3388	3501	3291	113				
Забезпеченість населення об'єктами роздрібноі торгівлі, од. на 10 тис. осіб	21	16	14	14	14	13	11	12	12	9	-12	-3				
У тому числі																
- у міських поселеннях	21	17	15	16	15	15	12	13	13	11	-10	-2				
- у сільській місцевості	21	14	11	11	10	9	8	8	8	6	-15	-2				
Забезпеченість населення магазинами, од. на 10 тис. осіб	16	12	10	11	10	10	9	9	9	8	-8	-1				
У тому числі																
- у міських поселеннях	14	12	11	11	11	11	10	10	10	9	-5	-1				
- у сільській місцевості	18	12	9	9	8	7	6	6	6	5	-13	-1				
Забезпеченість населення торговою площею магазинів підприємств роздрібноі торгівлі, м ² на 10 тис. осіб	1437	1355	1842	1975	2040	2073	1806	1805	1808	1659	222	-149				
У тому числі																
- у міських поселеннях	1582	1627	2379	2572	2690	2745	2366	2360	2374	2191	609	-183				
- у сільській місцевості	1137	779	663	660	602	580	552	559	533	457	-680	-76				

При цьому одразу простежується й негативний аспект, пов'язаний спочатку з формуванням, а потім й нарощуванням диференціації у забезпеченості (у т. ч. через купівельну спроможність) міського та сільського населення споживчими товарами і послугами. Так станом на 2017 р. коефіцієнт диференціації виріс до 5,5 раза, а темпи зростання аналізованого показника у міських поселеннях за 2000-2017 рр. становили 24,1 раза, тоді як у сільських поселеннях – лише 15,7 раза (на 8,4 раза менше).

Посилення цього дисбалансу попри об'єктивні причини має й суб'єктивні підстави. Одна з них – вкрай низький рівень розвитку і поширення сфери товарного обігу, а також її базової інфраструктури, на сільські поселення і віддалені території держави, особливо гірські та з ознаками депресивності. Беззаперечно, що забезпечити однаковий рівень розвитку сфери товарного обігу на території міських і сільських поселень об'єктивно неможливо та й не доцільно. Але справедливим є висновок про необхідність покращення інфраструктурних характеристик торговельної системи на менш економічно розвинених територіях у процесі модернізації вітчизняної сфери товарного обігу.

Це підтверджується значно нижчим рівнем забезпеченості населення об'єктами роздрібною торгівлі в сільській місцевості. Так загалом по Україні цей показник у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2000 р. становив 21 об'єкт, тоді як у 2017 р. знизився до 9 од. Примітно, що на початок аналізованого періоду чисельність об'єктів роздрібною торгівлі в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення в сільській місцевості та в міських поселеннях була однаковою і становила 21 од. Але вже до 2017 р. відбулися істотні негативні зрушення: кількість об'єктів роздрібною торгівлі на 10 тис. осіб населення у міських поселеннях скоротилася до 11 об'єктів, а в сільській місцевості – до 6 об'єктів.

Очевидно, що ці тенденції значним чином об'єктивні і закономірні, переважно визначені й високими темпами скорочення чисельності населення нашої держави, а також вищими темпами як міграції, так і трудової міграції населення, що проживає на сільських територіях. Позаяк, якщо врахувати стан матеріально-технічної бази відповідних об'єктів на сільських і віддалених територіях, рівень їх техніко-технологічної модернізації і т. ін., то закономірним буде висновок про все ж відставання цього важливого соціального аспекту модернізації сфери товарного обігу на цих територіях. Відповідно, вказане важливо врахувати при плануванні і подальшій реалізації державної політики модернізації сфери товарного обігу в Україні.

Хоча вже на сьогодні простежуються й позитивні аспекти у розвитку вітчизняної посередницької сфери в частині покращення забезпеченості населення торговою площею магазинів підприємств роздрібною торгівлі. Відповідний показник у розрахунку на 10 тис. осіб населення у 2017 р. склав 1659 м², що було на 222 м² (або на 15,4 %) більше, ніж у 2000 р. Попри те необхідно вказати й на негативний аспект – скорочення забезпеченості населення торговою площею магазинів підприємств роздрібною торгівлі на території сільських поселень нашої держави.

Безперечно, що зміни як у масштабах, так і в просторово-структурних характеристиках забезпеченості населення у торгових площах позначилися й на обсягах товарної маси, що була переміщена від сфери виробництва до сфери кінцевого споживання товарів (послуг). Загалом для України характерною є тенденція до збільшення обсягів роздрібного товарообігу в розрахунку на один об'єкт роздрібною торгівлі [6, с. 7, 82, 93; 7, с. 10, 76; 8]. Відповідний показник у 2017 р. становив 14,9 млн грн, що, на нашу думку, може вважатися достатньо високим значенням. При цьому показник зростав високими темпами протягом всього аналізованого періоду і лише за останній рік збільшився на 3,6 млн грн (на 32,3 %), а за 2000-2017 рр. – у 53,5 рази. Практично аналогічні зміни відбулися за аналізованим показником у міських та сільських поселеннях. Різниця полягала лише в різній динаміці розвитку ситуації.

Звернімо увагу на практично аналогічний характер і у співвідношеннях (де в абсолютному вимірі переважали показники для міських поселень), і у швидкості динаміки (де переважали показники для сільських територій) показника роздрібного товарообігу в розрахунку на один магазин.

Таким чином, констатуємо перевищення динаміки збільшення обігу роздрібною торгівлі в розрахунку на один об'єкт торгівлі на сільських територіях у зіставленні з міськими поселеннями України. Водночас очевидно, що це не результат зростання ефективності сфери товарного обігу на територіях сільських поселень держави, а радше суб'єктивні наслідки, з одного боку, збільшення обсягів товарообігу та, з другого, – випереджальних темпів скорочення чисельності об'єктів роздрібною торгівлі, локалізованих на сільських територіях.

Зауважимо, що протягом усього аналізованого періоду в Україні спостерігалася тенденція до збільшення обсягів роздрібного товарообігу в розрахунку на 1 м² торгової площі магазинів. Якщо цей важливий показник ефективності сфери товарного обігу у 2000 р. становив 4,1 тис. грн, а у 2010 р. – 32,2 тис. грн, то до 2017 р. збільшився до 83,4 тис. грн, що було у 2,5 рази більше, ніж у 2010 р.

Проте слід звернути увагу на важливий структурний аспект, зокрема на те, що до 2013 р. аналізований показник для сільських поселень істотно поступався значенню аналогічного показника у міських поселеннях. Але, починаючи з 2014 р., ситуація почала змінюватися, і у 2017 р. показники майже вирівнялися. Коефіцієнт диференціації становив лише 1,04 на користь міських поселень.

На нашу думку, це водночас й підтвердження зростання ефективності торгівлі (зокрема більш раціонального та оптимального використання торгових площ і складських приміщень) підприємств на сільських територіях, і погіршення ефективності – у міських поселеннях. Відповідно, в процесі нарощування торговельних площ і збільшення залишків товарної маси підприємствам і аналізованому сектору економіки загалом не вдалося паритетно впровадити більш сучасні технології маркетингу, збуту товарів (надання послуг), комунікації зі споживачами. Не в останню чергу недоліком тут стало й недостатнє державне регулювання та управління розвитком цього важливого сектору національної економіки.

Про погіршення ефективності в системі просування товарів від виробника до кінцевого споживача свідчить також і зниження коефіцієнта оборотності товарних запасів у роздрібній мережі підприємств України. Негативна тенденція в цьому напрямку фактично розпочалася ще з 2005 р., коли цей важливий показник ділової активності становив 11,0 раза, а надалі почав знижуватися і до 2017 р. опустився до рівня 8,4 раза [6, с. 7, 66; 7, с. 10, 60; 8].

Зниження оборотності товарів у вітчизняній системі роздрібною торгівлі більшою мірою обумовлене сповільненням оборотності в системі продовольчих товарів, адже зростання рівня товарооборотності у сегменті непродовольчих товарів навпаки дещо згладило ситуацію. Хоча проблема пришвидшення товароруку непродовольчих товарів в Україні підсилена й значно вищим рівнем їх імпортозалежності, ще далеко не вирішена, а значення показника на рівні 7,2 раза (станом на 2017 р.) достатньо низьке. Зазначене доводить до висновку про необхідність урахування в програмах і їх заходах з модернізації вітчизняної сфери товарного обігу дієвих інструментів забезпечення пришвидшення товарообігу. На наше переконання, цьому значною мірою сприятиме формування більш раціональної і досконалої інфраструктури (основної та допоміжної) сфери товарного обігу, впровадження торгово-технологічних інновацій, покращення систем маркетингу та ресурсного забезпечення суб'єктів сфери товарного обігу.

Обумовлені аспекти, пов'язані зі сповільненням швидкості товароруку у вітчизняній системі товарного обігу, призвели до критично великих значень показників тривалості обігу товарних запасів. Так у середньому по Україні відповідний показник у 2017 р. збільшився до 41 дня, що не може вважатися прийнятним значенням (у зіставленні з країнами з високою ефективністю функціонування сфери товарного обігу). Більше того, в сегменті непродовольчих товарів один повний цикл з продажу продукції в середньому становить 51 день, що вкрай неефективно.

У підсумку зазначених змін вітчизняна посередницька сфера характеризується низькими показниками завантаженості товарообігу. У 2017 р. відповідний показник становив лише 0,12, у т. ч. у сфері продовольчих товарів – 0,07, а непродовольчих товарів – 0,13. Причому такий стан справ характерний для всього аналізованого періоду часу.

Таким чином, і питання динаміки оборотності, і ланковості обігу, і його структури є важливими об'єктами державного регулювання в частині стимулювання і підтримки процесів модернізації вітчизняної сфери товарного обігу.

Як вже зазначалося, якісною тенденцією та позитивним виявом економічної складової модернізації сфери товарного обігу в Україні є зростання продуктивності праці. При цьому, як видно з інформації, поданої на рис. 1, упродовж усього аналізованого періоду вищою ефективністю в зазначеному аспекті характеризувалася сфера оптової торгівлі.

Відтак є підстави констатувати підвищення ефективності використання персоналу у вітчизняній сфері товарного обігу. Водночас, на нашу думку, існують ще вагомні резерви до подальшого підвищення рівня цього показника, у т. ч. критерієм має стати його підвищення не лише у вартісному, але й в абсолютному вираженні.

Значну роль в аспекті соціальної модернізації посередницької сфери відіграє виконання завдань у сфері забезпечення зайнятості населення. З огляду на це, свідченням недостатньої соціальної модернізації аналізованого сектору економіки потрібно вважати зменшення чисельності зайнятих на підприємствах оптової та роздрібною торгівлі. Зокрема, станом на 2016 р. в оптовій торгівлі працювало 449,6 тис. зайнятих, а в роздрібній – 418,3 тис. осіб, що в підсумку надавало робочі місця для 927,8 тис. громадян держави [10, с. 85]. Проте чисельність зайнятих в оптовій торгівлі до 2010 р. знизилася на 199,2 тис. осіб (на 30,7 %), а в роздрібній торгівлі – на 90,5 тис. осіб (на 17,8 %).

Зменшилася також і зайнятість на тих об'єктах торгівлі, що зорганізовані фізичними особами – підприємцями. Хоча у 2017 р. тут працювала доволі велика чисельність населення – майже 1,3 млн осіб, значення відповідного показника до 2010 р. скоротилося майже на 0,5 млн осіб (на 27,1 %). Зменшилася й зайнятість на об'єктах торгівлі фізичних осіб – підприємців як в оптовій, так і в роздрібній торгівлі [10, с. 85].

Зазначимо, що зменшення чисельності зайнятих в економіці України та її провідних галузях стало тенденційним явищем на фоні демографічної, політичної, військової та фінансово-економічної криз. Проте посередницький сектор вважається чи не найбільш резистентним до умов соціально-

економічної турбулентності. Часто саме під час економічного спаду відбувалася концентрація ресурсів, капіталу та праці саме у сфері товарного обігу. Відтак скорочення робочих місць слід вважати негативним аспектом її економічної модернізації.

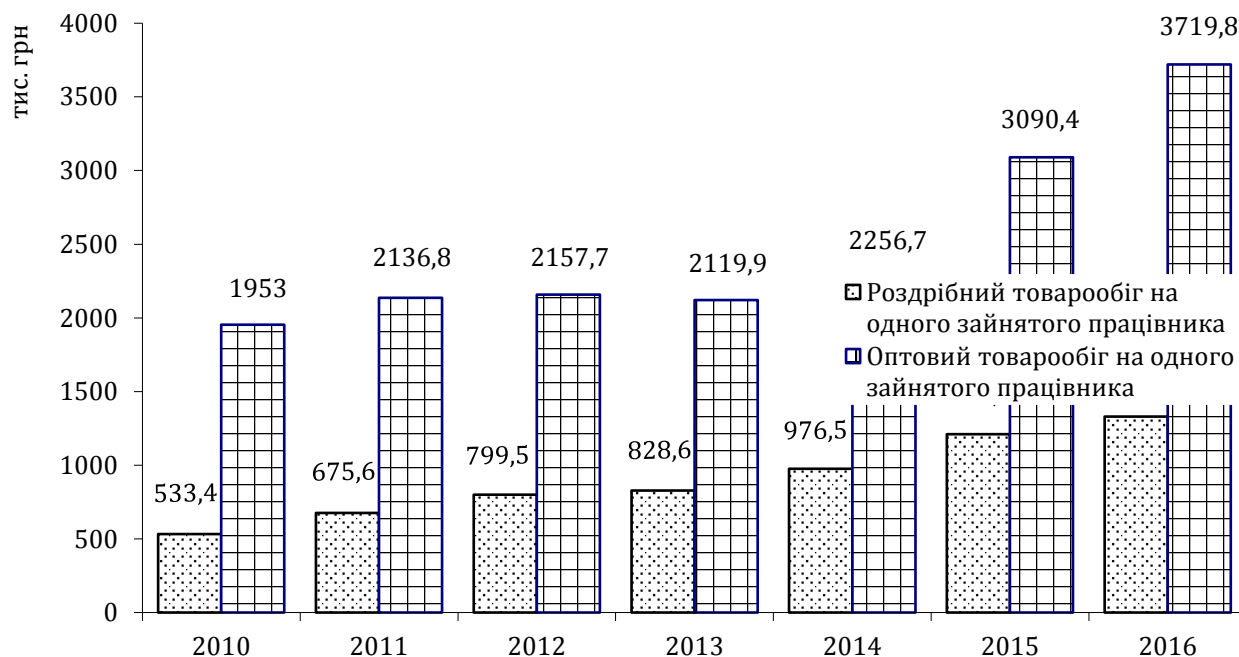

Рис. 1. Роздрібний та оптовий товарообіг підприємств у розрахунку на одного зайнятого працівника у 2010-2016 рр.

*Складено за [9, с. 51, 409, 416].

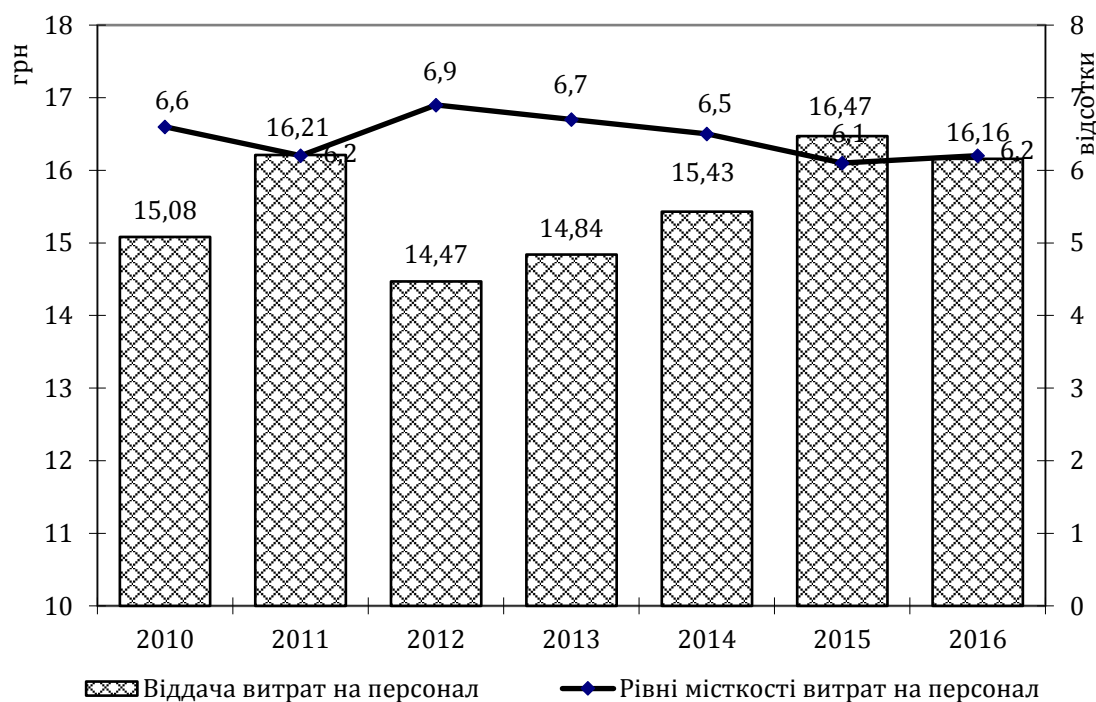
Попри зменшення зайнятості у вітчизняній сфері товарного обігу простежується тенденція до збільшення витрат підприємств на оплату праці, що попередньо є свідченням позитивного впливу в контексті її соціальної модернізації. До прикладу, у 2017 р. фонд оплати праці одного зайнятого працівника на підприємствах торгівлі становив 73,2 тис. грн, а для фізичної особи – підприємця – 9,0 тис. грн [10, с. 399, 425].

Варто звернути увагу на те, що рівень оплати праці на підприємствах оптової торгівлі в зіставленні з підприємствами роздрібною торгівлі вищий. Зокрема в сегменті підприємств відповідний коефіцієнт співвідношення у 2017 р. становив 1,39 (тоді як у 2010 р. – 1,3); у секторі фізичних осіб – підприємців, що спеціалізувалися на торговельній діяльності, – 1,1 (1,04), що є свідченням вищої внутрішньої соціальної відповідальності (та відповідних фінансово-ресурсних можливостей) на оптових підприємствах.

У будь-якому випадку розуміємо, що в процесі реалізації ефективної державної політики, орієнтованої на зростання соціальної модернізації сфери товарного обігу, тенденції до підвищення рівня оплати праці потрібно не лише зберегти, але й розвинути. На наше переконання, високим потенціалом характеризуються й такі інструменти, як підвищення рівня кваліфікації, навчання та професійний розвиток персоналу, його залучення до інтелектуальної творчої діяльності, створення і впровадження інновацій, комерціалізації інтелектуальної власності і т. ін.

Ефективна державна політика в аналізованій сфері має спрямовуватися й на стимулювання діяльності підприємств сфери товарного обігу в контексті підвищення ефективності витрат на оплату праці. Адже наразі не спостерігається стійкого зв'язку між динамікою обороту товарів у посередницькій мережі та динамікою витрат підприємств торгівлі на персонал (рис. 2).

Підтвердженням такого висновку є різні коливання показника віддачі витрат на персонал у розрахунку на 1 гривню товарообігу. Якщо в період 2012-2015 рр. показник зростав, то у 2016 р. до 2015 р. знизився з 16,5 % до 16,2 %. Отже, скорочення становило 0,3 в. п.

* Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів

Рис. 2. Місткість та віддача витрат на персонал у розрахунку на одиницю роздрібногo товарообігу у суб'єктах торговельної діяльності в Україні у 2010-2016 рр.*

*Складено за [6, с. 7; 10, с. 85].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, діагностика соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу засвідчила, що ефективність цього сектору економіки України все ще не достатня. У соціальному плані потребують покращення такі характеристики, як роздрібний товарообіг на одиницю населення у сільській місцевості, забезпеченість населення у сільській місцевості магазинами, обсяги і рівень зайнятості населення, рівень оплати праці та особливо її матеріального і нематеріального стимулювання.

Резюмуючи, зауважимо, що виявлені в підсумку діагностики негативні аспекти і тенденції соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в Україні мають бути врахованими під час планування і реалізації більш якісної, виваженої і ефективної державної політики в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Мазаракі А., Лагутін В., Герасименко А. Внутрішня торгівля України: монографія. Київ : КНТЕУ, 2016. 864 с.
2. Мазаракі А. Лагутін В. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 4-18.
3. Апопій В. Криган Р., Процишин О. Глобалізаційні процеси і нові тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 7-13.
4. Барна М. Трансформація системи внутрішньої торгівлі в Україні: монографія. Львів : Растр-7, 2015. 524 с.
5. Лагутін В. Д., Уманців Ю. М., Герасименко А. Г. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація. Київ : КНТЕУ, 2015. 432 с.
6. Роздрібна торгівля України у 2016 році: статистичний збірник. Київ : ДССУ, 2017. 118 с.
7. Роздрібна торгівля України у 2017 році: статистичний збірник. Київ : ДССУ, 2018. 98 с.
8. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Київ : ДССУ, 2018. 611 с.
10. Діяльність суб'єктів господарювання за 2016 рік : статистичний збірник. Київ : ДССУ, 2017. 588 с.

References

1. Mazaraki, A., Lagutin, V., Gerasimenko, A. (2016). *Internal Trade of Ukraine*. Kyiv: KNTEU.
2. Mazaraki, A., Lagutin, V. (2016). Domestic market of Ukraine in the conditions of imbalances between production and consumption. *Economy of Ukraine*, 4, 4-18.

-
3. Apopii, V., Krygan, R., Protsyshyn, O. (2014). Globalization Processes and New Trends in the Development of Ukraine's Domestic Trade. *Trade, commerce, entrepreneurship*, 16, 7-13.
 4. Barna, M. (2015). *Transformation of the system of domestic trade in Ukraine*. Lviv: Raster-7.
 5. Lagutin, V.D., Umantsev, Yu. M., Gerasimenko, A. G. (2015). *Domestic market and trade of Ukraine: structural and institutional transformation*. Kyiv: KNTEU.
 6. Statistical Collection (2017). *Retail trade of Ukraine in 2016*. Kyiv: DSSU.
 7. Statistical Collection (2018). *Retail trade of Ukraine in 2017*. Kyiv: DSSU.
 8. *State Statistics Service of Ukraine*: official website. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 9. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2017 (2018)*. Kyiv: SSSU.
 10. Statistical Collection (2017). *Activities of economic entities for 2016*. Kyiv: SSSU.

Стаття надійшла до редакції – 04.12.2018 р., прийнята до друку – 14.12.2018 р.